

HÁNCS ERNŐ

**A POLITIKAI FŐCSOPORTFŐNÖKSÉG ÉS A POLITIKAI TISZTI
INTÉZMÉNY LÉTREHOZÁSÁNAK ELŐZMÉNYEI
A MAGYAR NÉPHADSEREGBEN
(1948 ÁPRILIS—1949 FEBRUÁR)**

A hadsereg szocialista átszervezésének és fejlesztésének megkezdése

Az 1947 végét és 1948 első felét kitöltő néhány hónap nyitánya volt egy új korszak megszületésének, amelynek jelentősége, főleg az azóta eltelt évtizedek eredményeinek történelmi mérlegén mérve, túlszárnyalta népünk korábbi sorsfordulóit. Nem volt látványos a változás, hiszen több éven át tartó céltudatos politikai harc lépésről lépésre elért vívmányait összegezte. Kisebb-nagyobb küzdelmek sorozatából született meg a győzelem, melynek eredményeként a munkásosztály vezette dolgozó nép lett a hatalom birtokosa, s megkezdődött a szocializmus építése hazánkban.

Ezt az időszakot a fordulat évének tekintjük a Magyar Néphadsereg életében is. Társadalmunk szocialista átalakulásával egyidőben, annak részeként, az ország fegyveres erőinél is elkezdődött a változás folyamata, melynek során honvédségünk népi jellege kiteljesedett, s a demokratikus néphadsereg szocialista néphadsereggé vált. E történelmi jelentőségű változás kezdetét pontos dátummal jelölni a hadseregnél sem lehet, néhány időpont azonban elválaszthatatlanul összefügg vele. Ezek közül elsőként a Magyar Kommunista Párt Katonai Bizottságának 1948. április 5-i ülését kell megemlíteni, amely lényeges megállapításokat tett a változással kapcsolatban. A napirend előadója Pálffy György altábornagy, a honvédség felügyelője volt, aki beszámolójában — melyet a bizottság valamennyi tagja ellenvetés nélkül elfogadott — megállapította, hogy a „... honvédségen belül a hatalmi kérdés eldőlt. A vezetés teljesen a mi kezünkben van, mennyiségben és minőségben egyaránt rendkívül megerősödtünk, ennél fogva szükséges, hogy befolyásunkat a hadsereg egészére kiterjesszük.”¹

E jelentős megállapítás és a vele kapcsolatos határozat néhány nap múlva javaslatként a Politikai Bizottság elé került, amely azt április 22-én megtartott ülésén szintén elfogadta. A javasolt napirendi témát itt is Pálffy György altábornagy terjesztette elő és indokolásként részletesebb írásos magyarázatot is fűzött az előző megállapításokhoz. Ebben — de most már az egész Katonai Bizottság nevében — kifejtette, hogy: „A honvédségen belül a politikai fejlődés híven visszatükrözte az országos fejlődést, de úgy, hogy nem kullogott az orszá-

¹ Hadtörténeti Levéltár (a továbbiakban — HL). A honvédség felügyelőjének iratai (a továbbiakban — Honv. fü. ir.) I. csomó (cs.) 69. o.

gos események mögött, hanem lépést tartott vele — a fordulatok egyidőben értek meg. Tisztában vagyunk azzal, hogy elsősorban az országos politikai fejlődés tette lehetővé a honvédségen belül a mai helyzet kialakulását — de pártunk a honvédségen belül általában idejében készítette elő az eseményeket, ismerte fel a lehetőségeket és hajtotta végre az akciókat. A honvédség is minőségi változáson esett át. Ma már nem az a harc folyik, amelyikben mi küzdötünk a hatalomért többé-kevésbé kívülről, a döntő befolyásért és amelyben egyik elért eredményt a másikra rakva javítottuk mennyiségileg pozícióinkat aránylag szűk káderekre támaszkodva, hanem a hatalmon belül, szélesebb káderekre támaszkodva verjük vissza harcban a burkolt, leplezett támadásokat.”² Az egyetértő határozat itt is egyhangúlag született meg és egyben az a döntés is, hogy a néphadsereg megváltozott helyzetének és az ebből fakadó feladatoknak a megvitatását országos katonai konferencia elé kell vinni.³

Az Országos Katonai Konferencia 1948. május 8-án kezdte meg munkáját és két napon át ülésezett. A főreferátumot Nógrádi Sándor miniszterelnökségi államtitkár tartotta, aki az általános politikai helyzet értékelése mellett a hadseregben végbement hatalmi változásról többek között elmondta, hogy: „A III. katonai konferenciától eltelt időben az elvtársak ténylegesen jó munkát végeztek... És azzal, hogy megtisztították a hadsereget az oda nem való elemektől, legalábbis a vezető helyeken, hogy új szellemet alakítottak ki, megnőtt az MKP befolyása a hadseregre. Ez döntő jelentőségű a demokrácia jövője számára.”⁴

A hadseregben végbement hatalmi változásról a mérvadó vélemények részletesebb ismertetését a tájékoztatáson túl az teszi szükségessé, hogy az elmúlt időszakban több olyan publikáció is megjelent, amely szerint társadalmunknak ezen a területén a fordulat az országos átlagnál előbb, már 1947 nyarán megtörtént. Ezt a véleményt azzal indokolják, hogy egyrészt az 1947 augusztusi országgyűlési választásokon az MKP-ra adott szavazatok aránya a hadseregben jóval az országos átlag fölött volt, másrészt, a katona párttagok létszáma — arányait tekintve — szintén meghaladta az országos átlagot. Ezek természetesen valóságos tények, de a statisztika az adott kérdésnek csak az egyik oldalát mutatja. A másik oldalára vonatkozóan hadd álljon itt az eltérő vélemény is. „Miben különbözik a honvédségi helyzet az országostól? — tette föl a kérdést Pálffy György a Politikai Bizottság részére készített felterjesztés indoklásában. — A hadsereg jellegét nem az évente, most részben még gyakrabban is változó légénységi tömegek adják meg, akik visszatükrözik a dolgozók politikai állapotát, hanem a tisztí és tiszthelyettesi kar. Ez pedig minden kedvező változás ellenére is, elsősorban a régi tisztek osztályhelyzeténél fogva, távolról sem olyan szilárd alap, mint országos politikai helyzetünkben a munkásosztály és a szegényparasztság.” A Katonai Bizottságnak az országos konferenciáról készült írásos értékelése pedig — amely komoly elismeréssel szól az elért eredményekről — megemlíti, hogy: „... a tiszthelyettesi karban eddig csak létszámot tudtunk produkálni, de kádereink alig vannak. A tisztikar fejlődése jelenleg ott tart, hogy nagyrésztük már meggyőződéses, szóval nem opportunisták, viszont a pártmunkában még passzív.”⁵

Mindehhez természetesen figyelembe kell venni, hogy az 1947 augusztusi választások után a hadseregben olyan kedvező helyzet alakult ki, amelyben fel-

2 Uo. 73. o.

3 Párttörténeti Intézet Archívuma (a továbbiakban — PI Arch.) 274. MKP PB F. 654.

4 PI Arch. 274. f. 11/83. Őrzési egység (6. e.).

5 HL Honv. fű. ir. 1. cs. 92. o.

gyorsult az a már 1945-ben megindult folyamat, amely a legénységi állományúak meggyőzése mellett elvezetett a hivatásos katonák többségének megnyeréséhez is. Ekkor már a honvédség irányító posztjainak nagy részét kommunisták töltötték be és a pártszervezetek is zavartalanul fejthették ki nevelő tevékenységüket. S annak ellenére, hogy az egyre javuló statisztikával a minőségi fejlődés nem tudott lépést tartani, azért a hadseregben a párt akarata érvényesült és a hatalom megszerzésével egyidőben a hadsereg is felkészült a szocializmus ügyének szolgálatára.

Ez a győzelem a honvédségen belül azoknak a kommunistáknak állít emléket, akik már 1945 óta a párt és a szocializmus elkötelezettjeiként, főleg a kezdeti időszakban, igen nehéz körülmények között végezték nap, mint nap — esetenként kudarccal is végződő — munkájukat. Közéjük sorolhatjuk mindenek előtt a vezető posztokon dolgozó, szakmailag jól képzett katonai kádereket, akik közül többen a későbbi koncepciós perek áldozatai lettek és a nevelőtiszteknek — az ezen a területen tapasztalt jelentős fluktuáció közepette mindvégig kitartó — mintegy félszáz főre tehető csoportját. Munkájukban akadtak hiányosságok is, amelyek részben saját politikai gyermekbetegségeikből, de főleg a körülmények szabta nehézségekből adódtak. A feladatot azonban, amelyre vállalkoztak, becsülettel, sikeresen teljesítették.

A dolgozók hatalmának megteremtése új módon vetette fel a hadsereg helyét, szerepét a társadalomban. Mindenekelőtt arról volt szó, hogy jellegét az új, a megváltozott hatalom jellegéhez kellett igazítani, szocialista típusú hadsereggé kellett változtatni. Ez a feladat egyben minőségi és mennyiségi fejlesztéssel is együtt járt. Mielőtt azonban ezek részletes ismertetésére rátérnénk, tekintsük át röviden, milyen volt ekkor a Magyar Néphadsereg, az az alap, amelyre a feladatok végrehajtását építeni lehetett.

A jellemzéshez a legrövidebb, s egyben a legszemléletesebb képet a Katonai Bizottság április 19-i ülésén elfogadott értékelés adja. Az ülésen készült jegyzőkönyvből — amely a napirend előadójának, Sólyom László altábornagy, katonai főcsoportfőnöknek az előterjesztését szó szerint tartalmazza — az alábbiakat olvashatjuk: „... az ország védelmi felkészültsége jóformán semmivel egyenlő. A honvédség még békefeladatait sem tudja ellátni, nem felel meg a legegységesebb háborús követelményeknek sem. Pusztán belső karhatalomnak és fejlesztési magnak tekinthető. Mindemellett a honvédségen belüli helyzetre és a honvédségen kívül megoldandó honvédelmi feladatra is meg lehet állapítani, hogy a népi demokrácia jelenlegi fejlődési fokozatában minden alapfeltétele megvan annak, hogy az országot védképes állapotba helyezhessük.”⁶ Mindebből szükségszerűen következett, hogy első tennivalóként a legfontosabb személyi kereteket kellett megteremteni, amely nélkülözhetetlen feltétele volt a következő ütemben soron levő feladatok megvalósításának. Ekkor már természetesen alapvető követelményként szerepelt, hogy olyanok kerüljenek újonnan a hadsereg hivatásos állományába, főleg vezető beosztásokba, akik származásuknál és politikai meggyőződésükénél fogva megtestesítői voltak a népi hatalom jellegének. Ezzel még csak a fejlesztés alapozása kezdődött meg, de néhány jeltől már következtetni lehetett arra, hogy egy ütőképes, korszerű szocialista néphadsereg megteremtése néhány éven belül valósággá válik. Erre utalt többek között Rákosi Mátyásnak a IV. Országos Katonai Konferencián elhangzott felszólalása is, melynek során leszögezte, hogy „... a magyar demokrácia figyelme most a honvédség felé fordul. És amit ez a kis ország anyagilag és társadalmilag biztosítani

tud a néphadseregnek, a dolgozó hadsereg szükségletét, azt ez a hadsereg meg is fogja kapni.”⁷ Hasonló szellemben foglalt állást a két munkáspárt egyesítő kongresszusának programnyilatkozata, melyben az áll, hogy a párt „... erős, demokratikus néphadsereg kiépítését és korszerű felszerelését szorgalmazza.”⁸ A kommunista párt Katonai Bizottsága pedig már az év kezdete óta többször is napirendre tűzte a hadseregfejlesztés feladatait és ehhez több tervet, javaslatot készített. Ezekből megállapítható, hogy 1948 októberéig a hadsereg létszámát 5000 fővel 20 000-re kívánták felemelni és 4—5 év távlatában 70 000 fős néphadsereg létrehozásával számoltak.⁹ A tervezés során a tiszti szükségletet is meghatározták, amit a honvédség — akkori elgondolások szerinti — teljes létszáma esetére 7500 főben jelöltek meg. Tekintettel arra, hogy 1948 tavaszán a tiszti létszám 1500 fő volt, a hiányzó 6000-ból 5000-et a Kossuth Akadémiára jelentkező, zömmel munkás és paraszt származású leendő tisztekkel, a további 1000—1500-at pedig a politikai szempontból alkalmasnak ítélt régi tisztek visszahívásával tervezték kiegészíteni.¹⁰

A fenti elgondolások szellemében született az új feladatok sorába tartozó első hadrend is, amely 1948. április 15-én lépett érvénybe és a „Pilis” fedőnevet kapta. A szervezési rendelet bevezetője már azzal kezdődött, hogy a Honvédelmi Minisztérium „... 5000 fő önként jelentkező újoncot szándékozik behívni április 15-ére, hogy ezekből a megfelelőket kiválogatva a honvédség tiszti, tiszthelyettesi karának utánpótlásához megfelelő anyag álljon rendelkezésre. A behívottak mielőtt a Kossuth Akadémiára kerülnének, alap- és tisztesképzésben fognak részesülni, de ahhoz, hogy az ilyen nagy létszámú újoncot a honvédség fel tudjon venni, a kiképzést végző alakulatok átszervezése szükséges.”¹¹ A hadsereg átszervezése tehát a hivatásos káderállomány növelését kívánta ekkor elősegíteni. A rendelkezés végrehajtása nem igényelt jelentősebb csapatmozgást, lényegében csak az alárendeltségi rendszerben történt változás. Ennek alapján az 1. hadosztály kapta meg a létező mindhárom lövészászlóaljat, s összlétszáma 2429 fő volt, a 6. hadosztály pedig ettől kezdve a három tábori tüzér úteggel és egy híradó zászlóaljjal rendelkezett 2020 fő összlétszámmal. A határőrség továbbra is 15 zászlóaljból és összesen 7795 főből állott. Ugyanakkor megszüntették a műszaki kiképző tábort (a korábbi műszaki hadosztály, majd műszaki vezetési törzs utódját) és létrehoztak egy új műszaki hadosztályparancsnokságot, alárendelve számára az 1. műszaki zászlóaljat. A három akadémia — „Kossuth” Akadémia (szervezetében a Nevelő Tiszti Tanfolyammal), a Hadiakadémia és Hadbiztosi Akadémia — összesen 1066 fővel végezte tevékenységét. A négy katonai kerület, valamint a különböző intézetek, szertárak, raktárak, kórházak, gazdaságok stb. összesen mintegy 4000 főt foglalkoztattak. Szólni kell még a HM közvetlen alárendeltségébe tartozó repülő osztályról, hadihajós osztályról és az 1. önálló rádió felderítő századról is. Összességében — az 1462 fős minisztériummal együtt — ezek alkották a hadsereget, amelynek akkori nagyságrendjét és társadalmi súlyát az állami költségvetésben elfoglalt helye is mutatja. Összehasonlításképpen említjük meg, hogy az adott pénzügyi évben a Honvédelmi Minisztérium 150 milliós költségvetésével szemben a Vallás- és Közoktatási Minisztérium 460 millióval, a Belügyminisztérium 450 millióval rendelkezett.¹² A fenti honvédségi szervek mellett, bár más tárcát terheltek, a Ma-

7 PI Arch. 274. f. 11/83. 6. e.

8 Az MKP és SZDP határozatai. Budapest, 1967. 603. o.

9 HL Honvédelmi Minisztérium (HM) 1950/1007. doboz (dob.) 358. o.

10 Uo. 375. o.

11 HL HM 10.000/eln. szerv.—1948.

12 HL HM 28.813/eln.—1947.

gyar Néphadsereghez kell sorolni még a 2. utász zászlóaljat, az aknakutató zászlóaljat, a testőrséget és a parlamenti őrséget is. Ez volt tehát a „Pilis” hadrenddel módosított alap, amelyről elindulva megkezdődött a Magyar Néphadsereg mennyiségi, minőségi fejlesztése.

A fordulat évével a hadsereg ismét a párt politikájának előterébe került, s ugyanúgy a legfontosabb feladatok között kapott helyet, mint 1945-ben, a háború befejeződése előtti időszakban. A közbeeső években súlya, szerepe ugyan csökkent, de a katonák megnyeréséért folyó politikai harc soha nem szünetelt, amit végső soron a fordulat évére elért eredmény is bizonyít. A pártnak mindig megvoltak azok a szervezeti lehetőségei, eszközei, csatornái, amelyeken keresztül a hadsereggel kapcsolatos kérdésekben, személyi állománya politikai nevelésében befolyását érvényesítette. Amikor a fordulat évével a befolyás érvényesítése helyett a hadsereg közvetlen pártirányításának megvalósítása került napirendre, ezeknek az eszközöknek, csatornáknak, módszereknek némelyike tovább élt, vagy megváltozott, illetve újabbak léptek a megszűntek helyére. Mivel a szocialista típusú hadsereg megteremtéséhez a közvetlen pártirányítás a legfontosabb tényező, ezért elengedhetetlen, hogy néhány területen nyomon kövessük ezek funkcionálását, illetve változásuk folyamatát.

Közöttük először a párt Katonai Bizottságáról kell megemlékeznünk, amely 1946 tavaszától 1948 szeptemberéig lényegében állandó feladattal és személyi összetétellel működött. Elnöke mindvégig Farkas Mihály volt, tagjai pedig azok a vezető beosztású katonák, akik mind politikai felkészültségük, mind pedig katonai szakképzettségük alapján át tudták tekinteni a hadsereg egészét és képesek voltak a mindenkori helyzetről a szükséges következtetéseket levonni. Feladatát tekintve a párt Politikai Bizottságának tájékoztató, javaslattevő szerve volt, s egyben a központi párthatározatok honvédségre vonatkozó részének végrehajtó és irányító szerepét is betöltötte. Tevékenységének ideje alatt a hadsereggel kapcsolatos minden lényegesebb kérdés a bizottság üléseiről indult el útjára, hogy azután a párt legfelső vezető szervei részéről mint konkrét feladat kerüljön vissza a katona párttagok egyes csoportjai, vagy egésze elé. Fennállásának közel két és fél éve alatt tevékenysége nem mindig volt rendszeres, de a hatalom közvetlen megszerzése és az azt követő növekvő feladatok időszakában a Politikai Bizottság alárendeltségében működő tényleges irányító szervvé vált. 1943 elejétől már rendszeresen hetente ülésezett, s a napirendjére tűzött kérdések felölték a hadsereg történetének erre a korszakra vonatkozó valamennyi fontosabb problémáját. A Katonai Bizottság súlya, szerepe megkívánja, hogy bepillantsunk saját munkája és egyben az egész hadseregben folytatott politikai munka területére. Ebből a szempontból külön figyelemre méltó az 1948. március 1-i ülésen elhangzott referátum, amelyet Illy Gusztáv vezérőrnagy, kiképzési és nevelési csoportfőnök, a pártéletről, a pártmunka stílusáról, módszeréről tartott. Beszéde bevezető részében a hatalom megszerzéséig terjedő időszak munkamódszerét tárgyalja, amelyben többek között ez áll: „A párt szervezése 1945-ben majdnem a semmiből indult, nehéz belpolitikai helyzetben. A belpolitikai helyzet alapvetően csak 1947 második felében változott meg, addig az erőviszonyok állandó hullámmása jellemezték. Érthető tehát, hogy miután nehéz és állandóan változó helyzetben kellett a pártépítést, a honvédség politikai megtisztítását, a káderek kiválasztását, nevelését végrehajtani és ugyanakkor a konkrét feladatokat megoldani, a módszerek is különlegesek voltak és csak akkor lehettek helyesek, ha a különleges helyzethez rugalmasan alkalmazkodtak... és így még a pártszerűtlenség látszatát is vállalva... vállalni kellett a maximális centralizációt, annak összes hátrányaival együtt...

Szorosan kézbe vett, feltétlen végrehajtókkal kellett dolgozni.” Majd rátér annak taglalására, hogy a megváltozott hatalmi helyzetben már a korábbi módszerek károssá válhatnak, mivel: „A vezetés a kollektivitás lehetőségét nem használja ki, vagyis a jó káderek a vezetésbe nincsenek bevonva és így, a legnagyobb részük kihasználatlan, tájékozatlan és önállótlan, tehát a konkrét feladatok mögött lemarad. A vezetés így alulról diktatórikusnak látszik, a szervilizmus, és a kritikátlanlanság fokozódik... a párt fogalma a tagság felé összemossódik egy, vagy több személy fogalmával... A fetiszizmus kezd lábrakapni, annak minden hátrányával, vagyis nagy és kis fétisek rendszere van kialakulóban, következmény a nem gondolkodó és kritikátlan végrehajtó tagság...”¹³ Ezek a referátumból kiragadott részek természetesen sűrítve adják a mondani való tartalmát, de a megállapítások — melyekkel az ülés résztvevői akkor valamennyien egyetértettek — a későbbi évek politikai torzulásait tekintve mindenképpen figyelmet érdemelnek.

Amiről a következőkben szólni kell, az a párt központi vezetősége keretében működő Katonai Osztály, amely szintén a Katonai Bizottság javaslata alapján született. Ez a javaslat még az 1948. január 26-i ülésen hangzott el, amelyen többek között részt vett Rákosi Mátyás és Gerő Ernő is. Korábban a honvédségi pártügyeket a rendőrségekkel együtt a párt Karhatalmi Osztálya intézte, de a hadsereg soron levő fejlesztésére, a feladatok nagymérvű megnövekedésére hivatkozva úgy ítélték meg, hogy szükség van külön Katonai Osztályra. A Politikai Bizottság által elfogadott javaslat indoklása további — és nem kevésbé feltűnő — részletet is tartalmaz. „A honvédségi osztály foglalkoznék a honvédségi pártszervezetek működésének irányításával és ellenőrzésével, illetve a pártszervezetek közeli megszüntetése után (!) a pártmunka irányításával és ellenőrzésével. Feladata még a honvédségi káderek nyilvántartása a káderosztállyal együttműködve.”¹⁴ Ezt követően már ide futottak be a hadseregszerte működő kádermegbízottak jelentései is, akiknek az volt a feladata, hogy figyelemmel kísérjék a pártkáderek tevékenységét, név szerint a szimpatizánsokat, s a hadseregbe nem való egyéneket. Az osztály feladatköre később fokozatosan kiszélesedett, amiben szerepet játszott, hogy a Katonai Osztály vezetőjévé dr. Elek Tibor alezredest nevezték ki, aki egyben továbbra is ellátta a Katonai Bizottság jegyzői teendőit, annak minden adminisztrációs feladatával és ügyintézésével együtt. Létszáma kezdetben kettő, majd négy fő lett, s a későbbiek folyamán tovább növekedett.

A párt befolyásának, majd közvetlen irányító tevékenységének megvalósításában jelentős szerepet töltöttek be az országos katonai konferenciák, amelyek a hadsereg mindenkorai időszerű kérdéseit tűzték napirendre, elemezték az adott körülményeket és a vita során kialakították a hadsereggel és személyi állománya politikai nevelésével kapcsolatos feladatokat. Ezekben a konferenciákon a kommunista párt érintett vezető személyiségei mellett részt vettek a hadsereg kommunista parancsnokai, nevelőtisztjei és elhárítói, valamint a legénységi állományú párttagok jelentős létszámú képviselői. Minden évben tartottak országos katonai konferenciát, és közöttük sorban a negyedik 1948. május 8-án kezdte meg két napos munkáját a későbbi Honvédség Házában. Első napirendi pontként — amint arról már szó volt — Nógrádi Sándor miniszterelnökségi államtitkár mondta el időszerű politikai kérdésekről szóló beszámolóját. A második napirendi pont előadója Pálffy György volt, aki referátumában a hon-

¹³ HL Honv. fű. ir. 1. cs. 17. o.

¹⁴ HL HM 1950/1007. dob. 359. o.

védségi pártmunka átszervezéséről beszélt. Ezt a programban megjelölt hivatalos felszólalások követték, melynek során Jánosi Ferenc a „Kossuth Körök”-ről és a nevelőmunka új módszereiről, Elek Tibor a pártmunka új formáiról, Sólyom László a honvédség fejlesztéséről, Illy Gusztáv a tiszti és tiszthelyettesi utánpótlásról adott tájékoztatást, amelyet még néhány hivatalos hozzászólás, majd vita követett. Nem érdektelen megjegyezni, hogy az ülésteremben Sztálin és Rákosi képe mellett Titó képe is fő helyen volt, ami a formaságok mellett arra utal, hogy a konferencia munkájában még a Tájékoztató Iroda ismert határozatának megjelenése előtti politikai légkör uralkodott. A konferencia, annak ellenére, hogy néhány hiányosság is felszínre került, a Katonai Bizottság már említett értékelése szerint lényegében betöltötte feladatát. „Sikerült a konferencia központi problémáját kihangsúlyozni: a honvédség ideológiai és politikai egységének megteremtését, ezzel kapcsolatban a Kossuth Körök megalakítását, valamint a nevelés és a pártszervezés új módszereinek alkalmazását.” Az értékelés emellett még külön kiemeli, hogy a „... konferencia egyik legfontosabb eredménye annak tudatosítása volt, hogy az előttünk álló feladatok megoldásáért a kommunisták felelősek.”¹⁵

Az eddigieknél bővebben kell szólni a tárgyalt időszak fő mondanivalóját képező politikai nevelőmunka irányításáról, szervezéséről, illetve ennek szerveiről, módszereiről és káderproblémáiról. Előjáróban meg kell említeni, hogy a hadseregben folyó politikai nevelőmunka irányításának kezdettől fogva két központja volt. Az egyik, a hivatalos, a Honvédelmi Minisztérium Kulturális és Oktató Osztálya, élén dr. Jánosi Ferenc egykori protestáns tábori lelkésszel, aki ekkor már tagja volt a kommunista pártnak. A másik, a tényleges, a kommunista párt központja, ahol Révész Géza — később a Karhatalmi Osztály vezetője — foglalkozott ezzel a feladattal. A Kulturális és Nevelő Osztály érdemi munkáját a minisztérium akkori vezetői jelentősen korlátozták. Ezért is történt többek között, hogy a nevelőtiszti intézmény hivatalos létezését és működését szentesítő okmány csak 1946 nyarán jelenhetett meg. Mindezt felismerve, a párt vállalta, hogy kezébe veszi — természetesen saját politikáját követve — a nevelőtisztek munkájának irányítását, ami könnyen megvalósulhatott, mert a nevelőtisztek zöme, főleg a vezető beosztásúak, a párt tagjai voltak. Magától értetődött akkor, hogy a kommunisták ellen az antifasiszta, demokratikus hadseregben politikai bizalmatlanság nem merülhet fel és emellett a más pártokhoz tartozókkal, illetve pártonkívüliekkel szemben a nevelő munkához szükséges bizonyos ismeretekkel is rendelkeztek. Ami a párt irányító munkáját illeti, az természetesen nem alkothatott egységes, szervezett rendszert, hanem személyes kapcsolatok alapján folyt. A gyakorlati munka végrehajtásában pedig messzeemenően érvényesült az egyes nevelőtisztek magatartása, felkészültsége, aktivitása. Éppen ezért kiemelkedő szerepet töltek be a hadosztályoknál, jelentősebb szerveknél létrejött és a pártközponttal közvetlen kapcsolatban álló nevelő törzsek, nevelő osztályok. Ezek a munka irányításának egymástól független központjai, bázisai voltak a hadseregben és alakulatuk hivatalos lehetőségeit is felhasználva viszonylag nagy önállósággal végezték tevékenységüket. Ide tartoztak mindenekelőtt a 6. és az 1. hadosztály nevelőtörzsei, dr. Szeremlei Gyula, illetve dr. Tarján Imre irányítása alatt. 1946 tavaszától pedig a határőrparancsnokság nevelő osztálya, melynek leghosszabb ideig Lóránt Imre volt a vezetője, majd ősztől a Nevelő Tiszti Tanfolyam dr. Felkai Dénes parancsnokkal az élén. Az 1947 őszen létrehozott Kossuth Akadémia nevelő osztályának hatása pedig

15 HL Honv. fü. ir. 1. cs. 92. o.

— amelynek Nagy Gábor lett a vezetője — már az egész hadseregére kisugárzott.

A fordulat évét követően a tárgyalt időszak periódusában továbbra is a nevelőtiszti intézmény végezte hivatalosan a személyi állomány körében folyó politikai nevelő munkát. E munka irányításában azonban lényeges változás történt. A továbbiakban már nem volt szükség két irányító központra, s ettől fogva az erre a feladatra létrehozott hivatalos szerv lett egyben a tényleges irányító is. Mindezt legkézzelfoghatóbb módon az 1948. április 15-én életbe lépett hadrend mutatja, melynek során a Nevelő Osztályból Nevelői Alcsoportfőnökség lett és létszámát 12 főről 100 főre emelték. Ez az óriási létszámemelés már előre vetette árnyékát, s lényegében megalapozása volt az 1949. február 1-ével létrehozott Politikai Főcsoportfőnökségnek. Az ilyen nagy arányban megnövelt létszámkeretet egyszerre feltölteni természetesen nem lehetett, mert abban az esetben a nevelőtisztek zömét az alakulatoktól elvonták volna. Ezért először csak három osztályt hoztak létre, s ezek: Elvi Osztály, Kulturális és Propaganda Osztály, valamint Nevelő Ellenőrző Osztály, sorrendben Lóránt Imre alezredes, Szigeti Pál őrnagy és dr. Szeremlei Gyula alezredes vezetésével. Később a helyek folyamatos feltöltésével az osztályokat alosztályokra bontották, átcsoportosították, míg szervezete végül is megközelítette a későbbi Politikai Főcsoportfőnökség szervezetét. Az alcsoportfőnökség létrehozásával a vezető továbbra is dr. Jánosi Ferenc lett, akit ebből az alkalmából ezredessé léptettek elő. Az előjáró pedig Illy Gusztáv vezérőrnagy, kiképzési és nevelési csoportfőnök maradt, akihez a Nevelői Alcsoportfőnökségen kívül még a Kiképzési Osztály és a Személyügyi Osztály tartozott.

A Nevelői Alcsoportfőnökség feladatát hivatalosan kiadott „ügyköri leírás” határozta meg. Ebben az osztályok ügykörének elhatárolását, s egyben tervezett munkájuk főbb irányait is megjelölték. A kezdeti időszakban azonban az alcsoportfőnökség legfontosabb feladata a néphadsereg személyi állománya politikai nevelésének új alapokra helyezése, átfogó reformjának megteremtése volt, melyet a pártközpont Oktatási Tanácsának irányításával és közreműködésével végzett. Ez pontosan azt jelentette, hogy a tudományos szocializmusra épülő nevelő munkát, amely addig a kommunista pártszervezetek propagandájának és oktató tevékenységének keretében folyt, hivatalos állami szintre kellett emelni és az abban való részvételt, pártkülönbségre való tekintet nélkül, az egész személyi állományra kötelezővé kellett tenni. Tartalmában tehát a demokratikus nevelés helyébe a szocialista nevelés lépett, ami természetes következménye volt a hatalom jellegében bekövetkezett fordulatnak. A tartalmi változás a nevelőtisztek számára nem okozott nehézségeket, mivel szinte mindegyikük régebbi idő óta a kommunista párt tagja volt és a korábbi, hivatalosan demokratikus nevelés időszakában is mint pártszervezetük vezetője, vagy aktivistája már a szocialista nevelés tevékeny harcosaként dolgozott. A reform másik fontos elemét a politikai nevelő munkát végzők körének kiszélesítése alkotta. Amíg korábban ezt a munkát kizárólag a nevelőtisztek és a nevelők feladatának tekintették és valójában azok is végezték, a reform során született intézkedés ezt szintén, pártkülönbségre való tekintet nélkül, az egész hivatásos állomány feladatául szabta, figyelembe véve természetesen a különböző beosztásokat. Mindez azonban nem lehetett egyszerű adminisztratív intézkedés eredménye, hanem olyan politikai kérdés volt, melynek során messzemenően számolni kellett az adott körülményekkel. 1948 tavaszán, a gyökeres politikai erőeltolódás ellenére, még mind a négy koalíciós párt létezett és a lakosság jelentős részére is tekintettel szükség volt közvetett célú, ideiglenes megoldások al-

kalmazására. Hazánkban a hatalom megszerzése, majd megszervezése hosszabb folyamat eredménye volt, melynek során az átmeneti megoldások, a többszöri változtatások az előrehaladás szükségszerű részeként jelentkeztek és a fordulatot követően még több éven át jellemezték társadalmunkat, benne a Magyar Néphadsereget is.

A politikai nevelés reformjának életbe léptetését alapos felmérő, elemző és tervező munka előzte meg. A feladat megoldása ebben a kérdésben is a Katonai Bizottság üléséről indult el, majd a pártközpont Oktatási Tanácsa útmutatásai alapján vált konkrét munkatervvé és végül a honvédelmi miniszter, illetve a nevelői alcsoportfőnök rendeletei tették hivatalossá. A felmérés először a hivatásos nevelők helyzetét vizsgálta, mindenekelőtt a soron levő feladatok végrehajtása szempontjából. Eszerint 1948 tavaszán 60 nevelőtiszt és 77 nevelő tiszthelyettes volt a hadseregben, akik közül az akkori megállapítás alapján 70—75 fő volt alkalmas feladata ellátására, a többi csak „erős irányítás mellett szükségszerűen” volt „használható”.¹⁶ A jól dolgozók felét is a központi szervezetek (Nevelői Alcsoportfőnökség, Nevelő Tiszti Tanfolyam, Kossuth Akadémia, a hadosztályok nevelőtörzsei stb.) alkalmazták, s így a személyi állománnyal közvetlenül foglalkozók számaránya, főleg a reform során megnövekedett feladatokat figyelembe véve, már eleve elégtelennek bizonyult. Ugyanakkor a nevelői káderállományt tekintve a nevelőtiszti tanfolyam befejeződéséig, illetve az újabb hadrend bevezetéséig a meglévő létszámmal és az állománytáblák meglévő nevelői szervezetével számoltak, amihez éppen ezért azt is hozzá fűzték, hogy ennek a periódusnak „... fő jellegzetessége az igen erős kádereztséget lesz, aminek áthidalása szükségmegoldások alkalmazását vonja maga után.”¹⁷ A megnövekedett feladatokat tehát lényegében ezzel a meglévő nevelői apparátussal kellett megoldani, amelynek szervezeti felépítése a már ismertetett alcsoportfőnökségen kívül az alábbi volt.

Az 1. és 6. hadosztályok nevelőtörzseinek létszáma a „Pilis” szervezés bevezetésével 5 fő lett, s vezetőjük akkor Horváth Viktor őrnagy, illetve Dobos József százados volt. A határőr főparancsnokság nevelő osztályának létszámát a korábbi 55 főről 30 főre csökkentették (6 tiszt, 10 tiszthelyettes és 14 legénységi állományú). Vezetőjévé 1948 nyarán Lukács László százados nevezték ki. Ezredék ebben a szervezési rendszerben nem voltak. A zászlóaljknál és önálló századoknál, illetve útegeknél nevelőtisztek teljesítettek szolgálatot, akik erre az időre már többségében tiszti rendfokozattal is rendelkeztek. A kötelékben levő alosztályokhoz pedig általában tiszthelyettesi rendfokozatban levő nevelőket osztottak be. A határőr zászlóaljok nevelőtisztjei mellett segítőként még egy nevelő is szerepelt az állománytáblán. A kerületi parancsnokságoknál az új hadrenddel ugyan nevelő osztályokat rendszeresítettek, de feltölteni nem tudták azokat, így az ott szolgáló nevelőtisztek továbbra is a parancsnokok közvetlen alárendeltségébe tartozó önálló előadóként végezték feladatukat. Külön meg kell említeni az ideiglenesen bevezetett megbízott nevelőtiszti, illetve nevelői rendszert, amit a már említett káderhiány tett szükségessé. A megbízott nevelőtiszteket és nevelőket e feladatra alkalmas párttagokból jelölték ki, akik a rendszeresített beosztásuk mellett végezték ezt a munkát, s ezért illetménykiegészítést kaptak. A megbízott nevelőtisztek vagy nevelők alkalmazása főleg a kiegészítő parancsnokságoknál, a HM-közvetlen intézeteknél, szertáraknál volt

¹⁶ Uo. 373. o.

¹⁷ Uo.

gyakori és nem ideiglenes jelleggel a határőr őrsökön.¹⁸ A műszaki hadosztály-
nál — amely mindössze egy alárendelt zászlóaljjal rendelkezett — a nevelő-
tiszt teendőket a zászlóalj nevelőtiszt látta el, első alkalommal Asztalos János
százados. A Kossuth Akadémia és a keretében működő tanfolyamok nevelői
kara — amelynek létszáma időközben növekedett — lényegében a káderkép-
zésre összpontosította erejét.

A nevelési reform végrehajtásához a részben feltöltött Nevelői Alcsoportfő-
nökség erre az apparátusra támaszkodhatott. Mindenekelőtt ezért kellett elő-
ször a csapattiszteknek és tiszthelyetteseknek — akiknek 70—75%-a volt párt-
tag — a politikai nevelőmunkába való bevonásával kiszélesíteni a feladat sike-
res végrehajtásához nélkülözhetetlen személyi bázist. Közülük csak a jobbakat
kiválogatva már is elérték, hogy a politikai foglalkozások előadói és hallgatói
között a létszámarány jelentősen megjavult. Így már lehetővé vált, hogy a ne-
velőtisztek egy további részét fokozatosan a központba vigyék és hozzákezd-
jenek a terv végrehajtásához. Ebben lefektették, hogy: „A legjobb nevelői ká-
dernek a központba való bevonásával egyrészt ki akarjuk dolgozni a honvéd-
ségi nevelés irányelveit, rendszerét, globális anyagát, kiértékelni a nevelési
módszereket, másrészt hetenként előre részletes anyagot akarunk adni a neve-
lést végzők kezébe. Ugyanakkor a honvédségi kulturális nevelés központi irá-
nyítását és anyagellátását is meg akarjuk valósítani, emellett a honvédségi saj-
tó- és propagandamunka (film, fotó stb.) nevelésbe való beépítését is meg akar-
juk indítani. A központi ellenőrző osztály felállításával pedig az irányelvek, a
kiadott anyag, a megszabott módszerek helyes kiértékelésére, a hibák azonnali
felfedezésére és kijavítására törekszünk.”¹⁹ A továbbiakban a terv 7 pontban
foglalja össze a politikai oktatásra, a pártoktatásra, a kulturális munkára, a
sajtópropagandára, a munkaversenyre, a tiszti, tiszthelyettesi továbbképzésre
vonatkozó részletesebb elgondolásokat.

Mindezzel összefüggésben jelent meg már április közepén a 20 000-es rende-
let, amely a kiképzés egyéb feladatai mellett részletesen ismerteti a nevelési
reform célját, rendszerét és a végrehajtására vonatkozó konkrét tennivalókat. Eb-
ben külön rész foglalkozik a nevelőtisztek és nevelők, valamint a csapattisztek
és tiszthelyettesek politikai nevelési feladataival. A rendelet a bevezetőjében
leszögezi, hogy a: „Jelen utasítás érvénye kiterjed valamennyi parancsnokságra,
alakulatra, intézetre, kieg. pság.-ra stb.” A legénységi oktatásra vonatkozó rész
pedig pontosan előírja, hogy: „Valamennyi alakulatnál a nevelő órákat minden
reggel 7—8-ig kell megtartani. Ezenkívül minden hétfőn, szerdán 17—17,30-ig,
pénteken 14—14,30-ig általános műveltségi előadást, kedden, csütörtökön 17—
17,30-ig, szombaton 14—14,30-ig politikai tájékoztatást kell beiktatni. Hétfőn és
csütörtökön 18—19 h-ig terjedő idő fele-fele arányban népi énekek és táncok
tanítására fordítandó.” Külön pont foglalkozik azzal, hogy: „Mind a nevelő
órák, mind az általános műveltségi előadások, valamint a politikai tájékoztatás
alapját a kik. és nevelői csf.-ség által szerkesztett kiadványok képezik.” Az egyik
leglényegesebb pont pedig arról szól, hogy: „A nevelő órát, a politikai tájékoz-
tatást és az általános műveltségi előadást is a nevelő tiszt támogatása és ellen-
őrzése mellett a szakasz (vagy a megfelelő) parancsnok tartsa meg.” — továbbá
a „... napi nevelő óra 45 percét tegye ki a kiadott anyag, míg a fennmaradó
negyedórát az aznapi kiképzés politikai megértetésére kell felhasználni.” Kü-
lön foglalkozik a rendelet a tiszti, tiszthelyettesi politikai foglalkozásokkal,
amelyek megtartását minden héten szerdán 18 órától 21-ig írja elő, s ezek veze-

18 HL Kossuth Akadémia 3. dob. 1253. o.

19 HL Honv. fő. ir. 1. cs. 373. o.

tésére a nevelőtiszteket kötelezi. Azok számára pedig, akik nevelő órákat is tartanak, ezen kívül még „... a nevelőtiszt hétfőn és csütörtökön 18—19 h-ig tartson értekezletet, ahol a pk-ok számoljanak be a neveléssel kapcsolatosan szerzett tapasztalataikról. A nev. ti. pedig ismertesse a következő nevelői anyagot.” A politikai oktatásban mindenkire kötelező részvételt külön intézkedéssel a Honvédelmi Minisztérium dolgozóira is kiterjesztették. Általában osztályonként hoztak létre egy-egy oktatási csoportot, amelyek a hét szabadon választott egyik munkanapján 8—9,30-ig tartották foglalkozásaikat. A csoportok előadói, vitavezetői a Nevelői Alcsoportfőnökségen kaptak rendszeres eligazítást. A július 19-én kezdődő oktatási ciklus tematikája az alábbi volt: „A magyar népi demokrácia gazdasági és politikai fejlődése. Népidemokráciánk társadalmi keresztmetszete. A néphadsereg kérdése. Állam és egyház. Tervgazdálkodás és munkaverseny. Parasztkérdés. Munkásegység és az új Függetlenségi Front. A Szovjetunió kialakulása. A Szovjetunió politikai és gazdasági képe. A világ imperialista és demokratikus erői.”²⁰

A nevelési reformmal kapcsolatos kérdések az itt tárgyalt időszaknál azonban jóval korábban felmerültek és szélesebb körre terjedtek ki. Az 1947 augusztusi országgyűlési választáson elért sikerek, a két munkáspárt egyesülésének egyre realisabb perspektívája, s mindezzel együtt a honvédségen belül a kommunista párt folyamatosan növekvő szerepe már napirendre tűzték a hadsereg közvetlen pártirányítása és vele együtt az egész személyi állomány szocialista eszmei alapon nyugvó politikai egysége megteremtésére irányuló feladatokat is. Ettől kezdve a Katonai Bizottság ülésein ezek a kérdések rendszeresen szerepeltek, ahol mind a nemzetközi tapasztalatokat, mind a hazai körülményeket figyelembe véve igyekeztek kimunkálni a kitűzött célok eléréséhez vezető utat. A megoldásra vonatkozóan mind a bizottság tagjai, mind a párt vezetői egyetértettek abban, hogy a hadsereg pártirányítását és a személyi állomány szocialista eszmei alapon nyugvó politikai egységét oly módon kell megvalósítani, hogy ez ne sértse a többi koalíciós párt jogait és a marxizmus—leninizmus szellemében folyó politikai nevelőmunkával szemben a más pártokhoz tartozók, illetve a pártonkívüliek körében ellenállás ne alakulhasson ki. A kommunista párt Politikai Bizottsága 1948. február 22-én megtartott ülésének jegyzőkönyve is ebben a szellemben rögzítette a tennivalókat. „Célunk a kommunista befolyás alatt álló demokratikus néphadsereg, amelynek egységes, népidemokratikus tiszti és tiszthelyettesi kara van... Meg kell tehát teremtenünk a tiszti és tiszthelyettesi kar politikai egysége kialakításának korszerű, népidemokratikus szervezeti formáját, amely biztosítja az egész tiszti és tiszthelyettesi kar, ezen keresztül az egész honvédség marxista—leninista nevelését népi demokratikus formák között, biztosítja a döntő kommunista befolyást kommunisták és nem kommunisták számára egyaránt. Ez új szervezeti forma megteremtése útjából le kell bontanunk az akadályokat, jelen esetben az egyes pártoknak a honvédségen belüli külön, önálló pártszervezeteiket, a mi pártunk pártszervezeteit pedig át kell szerveznünk.”²¹ Végül is közel fél esztendő múlva lényegében ez a program valósult meg. A kommunista párt terve szerint 1948. július 2-án jelent meg a honvédelmi miniszternek az „Utasítás a Honvéd Kósuth Körök megszervezésére” című rendelete, s ezzel létre jöhetett az a „népidemokratikus szervezeti forma”, amely a személyi állomány szocialista eszmei alapon álló egységének kialakításához és a marxizmus—leninizmus szellemé-

20 HL HM 26.790/eln. nev.—1948.

21 PI Arch. 274. MKP PB F. 654.

ben folyó politikai nevelés legszélesebb körű kiterjesztéséhez mindenki számára elfogadható keretet adott.²² Ugyancsak a kommunista párt kezdeményezésére ezen a napon jelent meg a honvédelmi miniszter másik rendelete is, amelyben előírja, hogy „... a honvédség tagjai honvédségi pártszervezeteket nem alkothatnak.”²³ Ezt követően — már az egyesítő kongresszus után — a Magyar Dolgozók Pártja is beszüntette a hadseregben meglévő szervezeteinek működését, illetve átszervezte tevékenységüket. A rendeletek megjelenését azért időzítették a két munkáspárt egyesítése utáni időszakra, mert így egyszerűbbé és alaposabbá tehetők a tervezett átszervezést, s addigra a Nevelői Alcsoportfőnökség is több tapasztalatot tudott szerezni a politikai munka megnövekedett feladatainak ellátásához.

A „Kossuth Kör”-ök szerepét a párt és a hadsereg vezetői tehát abban látták, hogy a politikai nevelőmunka reformját konfliktusoktól mentes megoldásokkal elősegítse. Feladatát, működési rendjét is ennek megfelelően úgy alakították ki, hogy részben központi, részben helyi irányítással minden honvédségi szerv egész személyi állományának — politikai állásfoglalásra való tekintet nélkül — megfelelő művelődési, szórakozási, sportolási lehetőséget nyújtson, de elsősorban a politikai és kulturális továbbképzésnek, a bajtársi élet kollektív megnyilvánulásainak a tervezett célt szolgáló fóruma legyen. A rendelet egyébként előírta, hogy ennek a szervezetnek „... valamennyi honvédszemély, továbbá minden honvéd közigazgatás körében szolgáló kinevezett és szerződéses alkalmazott kötelezően tagja.” Működésére a rendelkezés úgy intézkedett, hogy általában laktanyánként, vagy intézményenként hoztak létre egy „Kossuth Kör”-t, amelynek elnöke mindenütt a rangidős parancsnok, titkára a nevelőtiszt és rajtuk kívül még egy-egy tiszt, tiszthelyettes és legénységi állományú személy alkotta a vezetőséget. A szakosztályok élére természetesen hozzáértőket jelöltek ki, akik aktívákat gyűjtve maguk köré irányították és végezték a munkát. A rendelet közművelődési, kulturális, társadalmi és sportszakosztály létrehozását írta elő, és tevékenységükben a részvétel az első kivételével önkéntes volt. A legfontosabb tevékenységi formák azonban a „honvéd napok” és a „demokratikus továbbképző tanfolyamok” voltak, amelyekben a megjelenés kötelező volt. Mindkettő programján központilag megküldött, vagy előírt téma alapján hetente egy-egy másfél-kétórás politikai előadás szerepelt, s az előadók között a polgári élet neves közéleti személyiségei is helyet kaptak.

A honvédségi pártszervezetek működésének beszüntetésére intézkedő miniszteri rendeletet az érintett pártok hivatalosan is megkapták. E rendelet bevezetője röviden vázolja a honvédség hagyományos feladatát, majd tömören kifejti, hogy: „Honvédségünk ezt a hivatását csak úgy tudja betölteni, ha mind demokratikus politikai meggyőződése, mind szakképzettsége tekintetében teljesen egységes. A szakképzettség egységének biztosítására a szükséges intézkedések megtörténtek. Az egységes politikai nevelőmunkát viszont, amely általában eredménnyel folyik a honvédségben, erősen akadályozza az a tény, hogy a honvédség tagjai az egyes demokratikus pártok honvédségi pártszervezeteibe tömörülve széttagolódnak, gyakran ellentétbe jutnak egymással. Ez viszont a honvédség demokratikus politikai egysége kialakításának akadályozásán túl a szolgálat és a fegyelem, valamint a szolgálati titok megőrzésének rovására megy.”²⁴ Ez a szigorú megítélés nem annyira a valóságos tényeket rögzítette, inkább a rendelet indokolásához kívánt nyomatékokat adni.

²² Honvédségi Közlöny 1948. 267. o.

²³ Uo.

²⁴ Uo.

Mindehhez még figyelembe kell vennünk, hogy a honvédségi kommunista pártszervezetek átalakításának indokai mellett további, a pártélet belső rendjéből fakadó szempontok is felmerültek. Erről a pártközpont akkori Katonai Osztályának vezetője — mint a honvédségi pártszervezetek munkájának irányítója — visszaemlékezésében azt írja, hogy a hadseregbeli pártszervezetek „... nem maradhattak mentesek olyan komoly problémákat magukban hordozó ellentmondásoktól, mint amilyen például a hadsereg szervezetének adminisztratív centralizmusa és a hadseregbeli kommunista pártszervezetek demokratikus centralizmusa közötti ellentmondások. Ugyanazon személyek viszonyán belül jelentkezik egyfelől az áthághatatlan alá- és fölérendeltség, másfelől a párton belüli egyenjogúság: egyfelől a kritizálás elvi lehetetlensége és a parancsnoki tekintély támogatása, másfelől a kommunista kritika gyakorlásának és bátorításának szükségyszerű következménye.”²⁵ Ezek a szempontok azonban csak másodlagos szerepet játszottak és arra engednek következtetni, hogy a hadseregben végbement fordulatot követő új helyzetben még nem találták meg a pártélet, a pártmunka megfelelő formáit, szervezeti rendszerét és módszereit.

A párt érintett vezető szerveinek ülésein a fenti elhatározások kialakítása természetesen nem vita nélkül folyt. Sólyom Lászlónak még a határozat meghozatala előtt is az volt a véleménye, miszerint „... arra a kérdésre, hogy szükséges-e a felosztatás, csak a gyakorlat tud feleletet adni.” Az ország politikai eseményeinek további alakulását ismerve már levonhatjuk azt a következtetést, hogy a pártszervezetek legális működésének beszüntetése az adott körülmények között elkerülhető lett volna. A pártszervezetek létezése és tevékenysége miatt a hadsereg egységének féltése túlzott aggodalomnak bizonyult. Mindez azonban nem ad okot az olyan, még ma is fellelhető nézet létjogosultságára, mely szerint a pártszervezetek felosztatása egyenlő volt a párt hadseregbeli szükségességének tagadásával. Néhány más népi demokratikus országban sem ment egyszerűbben a hadsereg közvetlen pártirányításának és a soraiban végzett marxista—leninista politikai munka monopolhelyzetének megteremtése. A pártot és szervezeteinek tevékenységét egyébként sem szüntették meg, csak visszaállították lényegében azt a rendszert, ami a korábbi években volt. Erre már az MKP Politikai Bizottsága február 22-i ülésén megszületett az elképzelés, mely szerint: „A honvédségi szervezetek párttagjai hivatalosan a helyi polgári pártszervezetek tagjaivá válnak. A honvédségen belül pedig a párttagokat a tagkönyvcseré során kialakult tízes csoportok, az ezek élén álló bizalmiak fogják össze. A tízes csoportok bizalmijait a honvédség szervezeti tagozódásához simulva századmegbízott fogja össze. A szd-megbízottak a zlj. megbízottal és a zlj. kommunista parancsnokával együtt zlj. pártbizottságot képeznek. A zlj. pártmegbízottak együtt a hadosztály pártmegbízottal és a ho. kommunista parancsnokával hadosztály pártbizottságot alkotnak.”²⁶ A honvédelmi minisztériumban is működtek bizalmiak, akiket osztályonként, vagy nagyobb szervezeti egységenként pártszervezők irányítottak. A Nevelői Alcsoportfőnökség pártszervezője Orphanides Lukács őrnagy volt. A honvédelmi minisztérium pártszervezőit — mint a minisztérium pártbizottságának tagja, s egyben pártszervezője — Gyémánt András százados fogta össze. Az egész szervezeti rendszer élén pedig a pártközpontban székelő már korábban ismertetett Katonai Osztály állt. Kétségtelen, hogy e szervezeti rendszer kiépítésében és vele együtt a pártmunkában voltak hiányosságok, de végeredményben azzal, hogy — az

25 Új haza, új hadsereg. Budapest, 1970. 196. o.

26 PI Arch. 274. MKP PB F. 654.

áprilisi kimutatás szerint — a tisztek 71,7⁰/₀-a, a tiszthelyettesek 80,2⁰/₀-a a légénységi állomány 45,3⁰/₀-a, a polgári alkalmazottak 48,1⁰/₀-a volt párttag²⁷, a nevelési reform megvalósításához a párttagság az átszervezéssel okozott nehézségekkel együtt is felbecsülhetetlen segítséget nyújtott.

Időközben folytatódott a káderfeladatok megoldása is. A Kossuth Akadémiára áprilisban behívott közel 5000 fiatal még az alakulatoknál csapatszolgálatát töltötte, de az 1947 őszén kezdődött egy éves tanfolyam hallgatói — ahova főleg jól képzett tiszthelyetteseket vettek föl — már az avatásra készültek. A 2. zászlóalj hallgatói, akik a rendes, 3 éves tanulmányi idő első évét töltötték, természetesen még nem részesülhettek ebben az örömben. Az avatáson a magyar társadalom vezető személyiségei csaknem kivétel nélkül megjelentek, s az Akadémia felelős hangvételű meghívója arról tájékoztatta vendégeit, hogy „Az 1848-as forradalom centenáriumának évében, 1948. augusztus hó 19-én, Kossuth Lajos nevenapján délelőtt 11 órakor a Kossuth Akadémia parkjában avatja tiszté a Köztársaság Elnöke azokat a munkás, paraszt és értelmiségi származású ifjakat, ... akik a Honvéd »Kossuth« Akadémia első 1 éves tisztiskoláját sikeresen elvégezték. Ezen ünnepség nemcsak demokratikus honvédségünk néphadsereggé fejlesztésében, hanem a magyar népi demokrácia történetében is jelentős állomás, mert 100 év után most sikerült valóra váltani Kossuth azon tervét, hogy a »Magyar Hadi Főtanoda« felállításával népi magyar tisztikart állítson csapataink élére.”²⁸ A felavatottak az ilyenkor hagyományos szabadság letöltése után zömmel szakaszpáncsnoki beosztásba kerültek. A hadsereg fejlesztése azonban megkívánta, hogy alosztályok, osztályok, sőt magasabb szintű alakulatok vezetésére felkészült káderek is rendelkezésre álljanak. Ezért július közepén 7 hetes időtartammal főtiszti, majd törzstiszti tanfolyamot hoztak létre, úgy időzítve befejezésüket, hogy a tanfolyamot végzetek az októberre tervezett újabb hadrend bevezetésével már beoszthatók legyenek.

Az újonnan kiképzett csapattisztek mellett ugyanakkor gondot fordítottak a „régiek” nevelésére is. Az 1945 vége óta rendszeresen megszervezett „Demokratikus Átképző Tanfolyam”-okon gyakorlatilag a hadsereg valamennyi szolgálatot teljesítő régi tisztje és tiszthelyettese részt vett. Ezek tananyaga óraszám-beli eltéréssel azonos volt az egy évvel később felállított Nevelő Tiszti Tanfolyam politikai anyagával, katonai szaktárgyaik azonban nem voltak. 1948 tavaszán pedig egy újabb, a „Kísérleti Tanfolyam”-ok sorozata kezdődött meg. Ide a korábban elbocsátott, s most a hadsereg fejlesztésével fellépő szakemberhiány miatt visszahívott régi tisztek és tiszthelyettesek kerültek, hogy az egyhónapos tanfolyamon — ahol lényegében csak társadalomtudományi tárgyak szerepeltek — elbírálják politikai alkalmasságukat. Ezek a tanfolyamok nem kevés munkát adtak a nevelőtiszteknek és egyben lehetőséget is a személyek megítélésében esetenként előforduló balos hibák elkövetéséhez.

A Nevelő Tiszti Tanfolyam — amely lényegében a néphadsereg elsőként létrehozott tisztképző iskolája volt — 1946 októberében kezdte meg működését. Hallgatói a sikeres vizsgák letétele után tiszti rendfokozatot kaptak, s ez jó lehetőséget teremtett arra, hogy az addig zömmel még mindig tiszthelyettesekből és tisztesekből álló nevelői apparátus tagjai hivatásos tisztek legyenek. Hallgatói közé azonban elméleti továbbképzésre tiszti rendfokozatú nevelőket is vezényeltek. Tananyagában a társadalomtudományi tárgyak mellett, a rendfokozattal járó szakmai műveltség megszerzése céljából, hangsúlyt kaptak a katonai tárgyak is. A Nevelő Tiszti Tanfolyam a minisztérium Kiképzési és Nevelési

27 HL Honv. fű. ir. 1. cs. 83. o.

28 HL HM 32.495/eln.—1948.

Osztályának közvetlen alárendeltségében a korábbi Ludovika Akadémia épületében kezdte meg működését. Megalakulásakor azonban az addig önálló Demokratikus Átképző Tanfolyamot is a Nevelő Tiszti Tanfolyam parancsnokának rendelték alá és ennél fogva oktatói, illetve nevelői állományuk közös lett. Egy év múlva, a Kossuth Akadémia létrehozásával, szervezeti rendszere ismét változott. Teljes személyi állományát az Akadémia szervezetébe sorolták és csak a vezetése maradt önálló. Ugyanakkor a nevelőtisztek, akik egyben a társadalomtudományi tárgyakat is oktatták, az egész Akadémián egy munkaközösséget alkottak.

Erre az időszakra tevődött az utolsó egy éves nevelőtiszti tanfolyam, amely párhuzamosan futott az Akadémia első egy éves tanfolyamával. Hallgatóik avatása is, augusztus 19-én együtt volt. Összesen 39 fő végzett (ebből 9 rendőr) és közülük a korábban tisztte előléptetetteket leszámítva, tizennyolcan kaptak tiszti rendfokozatot ezen a napon. A végzettek létszáma messze elmaradt attól, hogy megoldják vele a hadsereg nevelői apparátusában mutatkozó kádergondokat, s ezért, a fejlesztési feladatokat figyelembe véve, megszületett az önálló nevelőtiszti akadémia létrehozásának terve. Az új akadémiát Bem tábornok seregének példaként szolgáló lelkesítőjéről, Petőfiről nevezték el. A szükséges káderek munkába állításával azonban nem lehetett várni, amíg az új akadémia végzettjei beoszthatók lesznek, sőt a leendő tisztok képzéséhez is egyelőre az akadémia előadói helyeinek feltöltése volt az elsődleges feladat. Ezzel az MDP Oktatási Tanácsa is foglalkozott és az 1948. július 12-i ülésén az alábbi határozatot hozta: „Döntő feladat a Kossuth Akadémia számára 50 olyan előadóról gondoskodni, 1948. október 1-ig, akik a 4 hetes pártiskolák előadóinak színvonalát ütik meg; 15 olyan előadóról, akik a 3 hónapos iskolai előadó szinten vannak. Továbbá a Petőfi Akadémia számára 1948. október 1-ig 12 olyan előadóra van szükség, aki a 3 hónapos pártiskola előadói színvonalát eléri.²⁹”

Az idézetben szereplő igények kielégítésére és más kulcsfontosságú helyek betöltésére számosan pártutasításra jelentkeztek a hadseregbe, de voltak egyéni behívások is. A bevonulókat — akiknél szükséges volt — tisztte léptették elő, átvették hivatásos állományba, s egyben beosztásba helyezték. Így lett a Magyar Néphadsereg hivatásos tisztje Asztalos János, Deszkás János, Devecseri Gábor, Kránitz Béla, Otta István, Piszker Tibor, Sziklai Sándor, Szigeti Pál és még számos ismert személy is. A súlyos káderproblémák azonban még ezzel sem szűntek meg. A további gondokon úgy kívántak enyhíteni, hogy miniszteri rendelettel egy 3 hónapos nevelőtiszti tanfolyamot állítottak fel, amely 1948. július 8-án kezdte meg működését. Az eredeti tervek 250 hallgatóval számoltak, de valamennyiük kiképzésére nem voltak meg a feltételek, és végül is 70 fős létszámmal indult meg az oktatás. A hallgatók fele még semmiféle katonai kiképzésben nem részesült, a másik fele is zömmel tiszt, vagy honvéd volt. A tanfolyam végén 54 fő felelt meg a követelményeknek, akiket október 1-én avattak, illetve helyezték egyidejűleg beosztásba. Közülük később többen is a néphadsereg közismert politikai munkásai lettek.

A hadsereg fejlesztését szolgáló feladatok végrehajtásával egyidőben nem kevés figyelmet kellett fordítani a személyi állományt legközvetlenebbül érintő mindennapi politikai teendők ellátására. Ezek egy részét a kiképzési és nevelési tervek foglalták magukban, más részüket pedig olyan kérdések alkották, amelyek esetenként az egész ország lakosságát, s benne természetesen a katonákat

29 HL Hon. fü. ir. 1. cs. 380. o.

is, foglalkoztatták. Az utóbbiak között a legfontosabb időszerű politikai kérdésekkel együtt ide kell sorolni az 1848/49-es forradalom és szabadságharc százéves évfordulójának megünneplését, amelynek mozgósító ereje újabb lendületet adott a soron levő feladatok megoldásához. A centenáriumi ünnepségek 1948. március 15-én kezdődtek és 1949. október 6-án fejeződtek be, s a megemlékezések időben nyomon követték a száz év előtti eseményeket. A rendezvénysorozatnak a Magyar Néphadsereg az egyik főszereplője volt. Ez a megtisztelő és nem kevés munkát kívánó feladat jelentős mértékben elősegítette, hogy a dolgozó tömegek jobban megismerjék a hadsereget, s egyben magukévá is fogadják. A párt és a hadsereg vezetői egyébként erre tudatosan is törekedtek és a katonák centenáriumi programját ennek megfelelően állították össze.

Å legnagyobb rendezvény 1948. március 15-én a centenárium nyitánya volt, amelyen számos külföldi delegáció is részt vett. Április elején a felszabadulás megünneplése is részben a centenárium jegyében zajlott. Szovjetunió ebből az alkalomból adott vissza 203 történelmi zászlót — közöttük már másodízben az 1848/49-es honvédség 51 zászlaját —, s ezeket az ereklyéket ünnepélyes katonai külsőségek között vitték és helyezték el a Nemzeti Múzeumban. A hadsereg szempontjából a legjelentősebb esemény a „100 éves a Honvédség” program keretében megtartott rendezvénysorozat volt, amely 1948. szeptember 11-től 19-ig zömmel a fővárosban zajlott. A számos rendezvény közül az egyes fegyvernemek margitszigeti bemutatója, s egyben kulturális és szórakoztató műsora, valamint a Hősök terén rendezett díszszemle volt a lakosság körében a legnépszerűbb. Ekkor szállították át a történelmi zászlókat — szintén katonai díszkísérettel — új helyükre, a Hadtörténelmi Múzeumba, amely Budavár visszafoglalásának 100. évfordulóján nyitotta meg kapuját először a nagyközönség előtt. Külön kell megemlíteni a pákozdi csata évfordulójának ünnepségét, amit akkor a helyi vezetők szerveztek és a hadsereget hivatalosan egy tíz tagú küldöttség képviselte. Az ünnepség leglátványosabb része az 1. hadosztály csapatzászlóval és zenekarral kivonult díszszázadának tisztelgése volt a száz év előtti győztesek dicső emléke előtt. A hadsereg mindvégig maradéktalanul eleget tett a centenárium alkalmából ráháruló megtisztelő kötelezettségnek, ezért tagjai közül a legérdemesebbek — közel ezerötszázán — külön erre az alkalomra alapított emlékérem kitüntettjei lettek.

Változások a hadsereg pártirányításában

1948 nyara már az új, népi hatalom fönnállása jegyében telt el. A közben elmúlt rövid idő is elegendő volt arra, hogy ennek a hatalomnak életrevalóságát bizonyítsa, sőt az egyre szélesedő tömegbázisa, az iránta megnyilvánuló növekvő bizalom még tovább szilárdította erejét, tekintélyét. A dolgozó tömegek sok évtizedes reményeik megvalósítóját látták benne, s létrejötté addig nem tapasztalt lelkesedést és optimizmust keltett országszerte. Ez volt az a legszilárdabb társadalmi politikai alap, amelyre a szocialista rendszer megteremtését és védelmére az új típusú néphadsereg létrehozását építeni lehetett. Egy korszerű, ütőképes szocialista néphadsereg elengedhetetlenül szükség is volt. A történelmi események bebizonyították, hogy korunkban, amikor még létezik a tőkés világrendszer, a szocializmus építése csak a védelemmel együtt lehetséges. Ennek az alapelvnek érvényességét akkor, az egyre élesedő nemzetközi helyzet, a kialakuló hidegháborús légkör még inkább aláhúzta.

A hadsereg napirenden levő mennyiségi, minőségi fejlesztésére azonban a fenti objektív körülmények mellett nem kevés kritikával fogadható szubjektív

tényezők is hatottak. A párt politikájában 1948 nyarán végbement változás következményei — amelyek csak fokozatosan váltak érzékelhetővé — nem csak a társadalom szocialista átalakításában, a népgazdaság fejlesztésében, a politikai normák és módszerek alkalmazásában éreztették hatásukat, hanem a hadsereg építésében is. Ennek során elkövetett hibák, törvénytelenések sok kárt okoztak a fejlődő hadseregeknek, s vele együtt az egész társadalomnak. A leszűrt tanulságok azonban nem vezethetnek olyan következtetésre, amely végső soron megkérdőjelezi a szocialista néphadsereg létrehozásával járó óriási erőfeszítések szükségességét, különösen az akkori hidegháborús viszonyokat figyelembe véve. A nemzetközi reakció a szocialista rendszerek megdöntését tűzte ki célul — amit az Egyesült Államok katonai doktrínája írásban is rögzített — függetlenül attól, hogy az egyes kommunista pártok milyen politikát folytattak. Ugyanakkor nem lehet egyetérteni a másik végletet jelentő szemlélettel sem. A nem sokkal későbbi hivatalos állásfoglalás ugyanis a hadsereg fejlesztése során elért eredményeket kizárólag a személyi kultusszal kialakult politika sikerének, sőt e politikát irányító vezetők személyes érdemeinek tüntette fel. Ezzel együtt élesen elhatárolta a dolgozók hatalmának megteremtéséhez vezető korábbi időszakot, lebecsülte annak eredményeit és hallgatott a párttagság, a katonatömegek mindennapi hősi erőfeszítéseiről. Ez a politikai szemlélet szülte azt a még ma is fellelhető nézetet, hogy a szocialista néphadsereg létrehozása csak 1948 őszével kezdődött. Valójában azonban a párt politikájában történt a változás és a hadsereggel kapcsolatos számos kérdés ennek következtében vetődött fel más-ként, mégpedig nagyjából ugyanazoknak a vezető személyeknek a megnyilatkozásaiban, akik korábban is az irányadó állásfoglalás meghatározói voltak.

Erre az első és egyik legszemléletesebb példát Farkas Mihály miniszterre történt kinevezésének másnapján, szeptember 10-én összehívott Katonai Bizottság ülése szolgáltatta. Ezen ülésen is — most már honvédelmi miniszterként — Farkas Mihály elnökölt, s bevezetőjében a korábbi megnyilvánulásaihoz képest szokatlan tartalmú és hangvételű megállapításokat tett. Mondanivalóját mindjárt a következőkkel kezdte. „Eddig a HM-nek nem volt gazdája, a Katonai Bizottság tulajdonképpen a minisztert helyettesítette. Ez a gazdátlan állapot most megszűnt. A gazdátlan állapotnak káros következményei vannak. A vezető katona elvtársak külön-külön akartak gazdák lenni és így ellentétek keletkeztek közöttük. Csírájában érezhető volt a hatalomért való tülekedés. Tisztaban kell lenni azzal, hogy mindenkiből a munkásosztály, illetve annak élcsapata: a Párt csinált vezetőt és mindenki csak addig marad vezető, ameddig a munkásosztály érdekében dolgozik, ameddig a Párt utasításait teljesíti. Az elvtársaknak szerényen és az eddiginél sokkal pártszerűbben kell dolgozniuk. A Katonai Bizottságon belül megbonthatatlan, pártszerű egységnek kell lenni. Aki ez ellen vét, az a Párt és a munkásosztály ellen vét.”³⁰ Néhány sorral lejjebb pedig a jegyzőkönyv az alábbiakat tartalmazza „A Katonai Bizottság tagjainak példamutató fegyelemmel kell viselkedniük és semmi körülmények között sem szabad megsérteni a főle- és alárendeltségi viszonyt.” Ezek a megállapítások a mindenkor érvényes általános igazságok mellett néhány jogos észrevételt is tartalmaznak. Ezzel együtt azonban figyelmeztetést is arra, hogy a bizottság tagjai a párt legszűkebb vezető körének feltétlen engedelmességgel tartoznak és állásfoglalásait nem vitathatják. A jegyzőkönyvek tanúsága szerint ezt a további üléseken elhangzott felszólalások jellege is igazolja. Ezután a szervezeti változtatás bejelentése következett, amelyet a jegyzőkönyv az alábbiak szerint öröki-

tett meg: „A Titkárság határozata értelmében a Belügyi Bizottság és a Katonai Bizottság Államvédelmi Bizottsággá egyesül, amelynek elnöke Rákosi elvtárs. A Katonai Bizottság tehát az Államvédelmi Bizottságnak az albizottsága lesz, amely a katonai szakkérdésekben kidolgozza a javaslatait és azokat az Államvédelmi Bizottság elé terjeszti.”³¹ Ezek a bevezetőként elhangzott megállapítások és bejelentett szervezeti változtatások nem napirendi pontként szerepeltek, hanem tájékoztató jellegűek voltak, amit a jelenlevők tudomásul vettek és a továbbiakban azokhoz igazodva végezték munkájukat. Az így újonnan létrejött Katonai Albizottság személyi összetétele az elődjéhez képest nem változott, jogköre azonban csökkent. Ennek ellenére közel fél éves fennállása alatt javaslataival, a feladatok kidolgozásával és végrehajtásuk ellenőrzésével jelentősen hozzájárult a hadsereg további építéséhez. A fejlesztés elvi kérdéseiben azonban a párt vezetői a továbbiakban már a közben létrehozott tanácsadó testület ajánlásaira támaszkodtak, hogy ezzel is elősegítsék a szovjet tapasztalatok minél eredményesebb alkalmazását a Magyar Néphadseregben.

A hadsereg irányításának átszervezésével egyidőben merült fel ismét a párt helye, szerepe és működésének szervezeti rendszere a honvédségen belül. A kérdés napirendre tűzését mindenek előtt a korábbi megítélés következményeinek mielőbbi megszüntetése és nem kis mértékben a párt politikájának centralizáltabb irányítására való törekvés sürgette. Emellett számításba kell venni a többi koalíciós párt tényleges tevékenységének időközben történt megszűnését is. Kezdetben csak a Katonai Albizottság ülésein szerepeltek az ezzel kapcsolatos kérdések és közel kéthónapos előkészítés után vitték azokat a honvédségi párttagokat képviselő országos konferencia elé. Arra viszont már szeptemberben döntés született, hogy a „... honvédségben meg kell indulnia Pártunk népszerűsítésének, vezetőszerpe megmagyarázásának. Fokoznunk kell Pártunkhoz való ragaszkodást, népszerűsíteni kell Pártunk vezetőit, elsősorban Rákosi elvtársat.”³² A legelső tennivaló természetesen az adott helyzet elemzése, a felmerült kérdések tisztázása volt. Erre a feladatra Pálffy György, Jánosi Ferenc és Elek Tibor részvételével már szeptember elején munkacsoportot hoztak létre, amely gondos és körültekintő megfogalmazással elkészült jelentését a Katonai Albizottság 30-án megtartott ülésén terjesztette elő. A jelentés tartalmában és stílusában teljesen megfelelt a kibontakozó személyi kultusz politikájára jellemző ismérveknek. Különösen feltűnő benne, hogy az egykori Katonai Bizottság katonai tagjai a honvédségi pártszervezetek legális működésének megszüntetéséért teljes mértékben magukra vállalták a felelősséget, mintha az erre vonatkozó döntés joga őket illette volna. „Megállapíthatjuk, hogy a honvédségi Pártszervezetek megszüntetése a vezető katonai elvtársak által elkövetett súlyos hiba volt.”³³ — olvasható a jelentésből, amely a közel tíz oldalnyi terjedelmének nagyobb részében további keményen megfogalmazott önkritikát tartalmaz. Ennek során a magukra vállalt hibák legfőbb okának az alábbiakat tünteti fel: „... nem értettük meg teljes egészében, s ezért alábecsültük Pártunk vezetőszerepét általában és a honvédségen belül különösen. Nem értettük meg, hogy a népi demokrácia útján a szocializmus felé haladva a jelenlegi periódusban az osztályharc általában és így a honvédségen belül is nem hogy csökken, hanem ellenkezőleg: egyre kiéleződik.”³⁴ A jelentés további része a javasolt feladatokkal foglalkozik és ezek kizárólag a honvédségi pártszervezetek vissza-

31 Uo.

32 HL HM 1950/1007. dob. 497. o.

33 HL Honv. fü. ir. 1. cs. 220. o.

34 Uo.

állítására vonatkozó teendőket foglalják magukban. A feladatok végrehajtásában a legfontosabb szerepet a pártközpontban székelő és létrehozásától kezdve mindvégig eredményesen működő Katonai Osztály kapta, amelyre a szervezeti változtatás szintén kiterjedt. Létszámát megnövelték, vezetőjét pedig más besztásba helyezték. Helyére a pártapparátusból behívott és alezredessé előléptetett Deszkás János került.

Ezt követően a tervnek megfelelően folyt a hadseregben a pártszervezetek visszaállítására irányuló feladatok végrehajtása. Ennek a munkának külön lendületet adott az MDP KV Szervező Bizottságának a Katonai Albizottsághoz küldött, 1948. október 4-én kelt levele, amely arról tájékoztatja, hogy e központi testület szintén megvizsgálta a honvédségi pártszervezetek ügyét és állást is foglalt a vele kapcsolatos kérdésekben. Véleménye nem tért el a Katonai Albizottság szeptember 30-i ülésén elfogadott megállapításaitól, de a hibák elkövetéséért a felelősök körét lényegesen kibővítette. A Szervező Bizottság saját nevében megfogalmazott levelének alábbi szövegéből ez ki is derül. „... a pártszervezetek megszüntetése súlyos politikai hiba volt. Elintézettnek véltük a honvédségen belüli osztályharcot, ezért azt nem vívtuk tovább következetesen, nem számoltunk annak további kiéleződésével.”³⁵ A tennivalókra vonatkozóan pedig a Szervező Bizottság az alábbiakat jelölte meg: „... első feladatunk, hogy a honvédségben működő pártszervezeteket újból helyreállítsuk, illetőleg megszervezzük. Biztosítani kell ezeknél a pártmunkának nyílt, eleven, az országos fejlődéssel lépést tartó működését.”³⁶ Néhány sorral lejjebb a levél ezeknek az alapszervezeteknek a feladatát is körvonalazta, mely szerint „... el kell végeznünk mindazt a munkát, amit a Párt alapszervezetei általában is elvégeznek, ezen belül döntő feladatként a marxista—leninista nevelést. Ezen felül azonban olyan speciális feladatokat is, ami a katonai szolgálattal függ össze: maximális támogatást kell nyújtaniok az alakulat parancsnokságának a kiképzési és egyéb szolgálati tevékenység jó végrehajtásában, a katonai fegyelem megerősítésében, az éberség fokozásában, a személyi kérdések megoldásában, az imperialistaelenes szellem megteremtésében és állandó ébrentartásában, ösztönözniük kell az elvtársakat a katonai tudományok elsajátítására, ápolniok kell a Szovjet Hadsereggel való őszinte jó viszonyt és tudatosítaniok kell a Szovjet Hadsereg és fegyvereinek magasabbrendűségét.”³⁷

A Szervező Bizottság levelében foglaltak megtárgyalását a Katonai Albizottság az október 19-én megtartott ülésén tűzte napirendre. Itt, a tárgyalás eredményeként, már egy részletes munkaterv készült, amely pontos határidővel, a felelősök megjelölésével egymás utáni sorrendben tartalmazta a pártszervezetek visszaállítására vonatkozó feladatokat, s ezt a Politikai Bizottság is jóváhagyta. Legelső lépésként azonban a hadseregben működő pártszervezetek létesítésének jogi akadályát kellett elhárítani, ami a honvédségi pártszervezetek működését korábban megtiltó miniszteri utasítás rendeleti úton való hatálytalanításával október 20-án meg is történt. Ezt követően már törvényesen is megkezdődhetett a munkatervben lefektetett előkészítő feladatok végrehajtása. Ebben a munkában a pártközpont Katonai Osztálya mellett jelentős szerepet kaptak a területi pártszervek is, mivel akkor még nem merült fel a polgári élettől elkülönülő pártapparátus kiépítésének szükségessége a hadseregben. Bizonyos változás a július előtti helyzethez képest azonban már megmutatkozott. A honvédségi párttagok nyilvántartásának, alakulataik megnevezésének, területi elhelyezésé-

35 HL HM 1950/1007. dob. 574. o.

36 Uo.

37 Uo.

nek titkossága miatt a vidéken létesítendő katonai pártbizottságokat az illetékes megyei, a budapestieket pedig a nagybudapesti pártbizottság közvetlen alárendeltségébe utalták. Ennek figyelembe vételével a Katonai Osztály először meghatározta hol legyenek a hadseregben alapszervezetek és pártbizottságok, majd az illetékes területi pártszervekkel egyetértésben kijelölték az alapszervezetek ideiglenes titkárait és a pártbizottságok tagjait. Ezt követően a kijelölt személyek összeírták a párttagokat és megalakították az alapszervezeteket. Mindez november első napjaiban fejeződött be. Ezután a területi szervek képviselőinek részvételével mindenütt aktívátérkezeteket hívtak össze, ahol felolvasták, majd megtárgyalták a Szervező Bizottság már ismertetett és hozzájuk is megküldött levelét, s ezzel újra megkezdődött a legális pártélet a Magyar Néphadseregben.

A pártszervezetek visszaállításával kapcsolatos legkiemelkedőbb esemény azonban az 1948. november 13—14-én a Honvédség Házában megtartott V. Országos Katonai Konferencia volt. Résztvevőinek létszáma — amely fele volt az előző konferencián megjelentekének — megközelítette a 250 főt. Személyi összetételét az újonnan létrehozott pártszervezetek delegátusai, valamint a hadsereg és a pártközpont illetékes vezetői alkották. A konferencián — hasonlóan mint az előzőn — megjelent és felszólalt Rákosi Mátyás, az MDP főtitkára is. Összehívását olyan elgondolás szülte, hogy a honvédségi pártszervezetek visszaállításának szükségességét ugyanaz a fórum mondja ki, amely előzőleg ezek legális működésének beszüntetését megszavazta. A honvédségi pártszervezetek visszaállítása tehát hivatalosan az V. Országos Katonai Konferencia nevéhez fűződött. A tanácskozás első napján Farkas Mihály és Pálffy György mondta el referátumát, s mindkettő után vita következett. A második napon vitával folytatódott a program, majd Jánosi Ferenc referátuma került napirendre, amit szintén megvitatnak. Ezt követően a felmerült kérdésekre adott válasszal és a zárszóval fejeződött be a két napos tanácskozás. Mind az elhangzott referátumok, mind a felszólalások tartalmát két fő csoportra lehet osztani. Az elsőbe az elkövetett hibák taglalása, s nem egy esetben keményen megfogalmazott ostromozása tartozik, a másodikba pedig az újonnan létrehozott pártszervezetek, s egyben a hadseregben folyó politikai munka feladatainak ismertetése sorolható. Külön figyelmet érdemel, hogy ez volt az első olyan tanácskozás, amelyen az egész hadsereg képviselői előtt hangzottak el a hadsereg valamennyi területét magában foglaló politikai munka követelményei. Mindez a honvédelmi miniszter referátumában az alábbi megfogalmazásban található: „... nevelési munkánk professzoros objektivizmusban szenved, hiányzik belőle a harcos, támadó szellem. Nevelőtisztjeink inkább nyugodtan magyarázó tanárok, mint harcos politikai tiszték. Ezen a helyzeten feltétlenül változtatni kell és változtatni is fogunk!”³⁸ Néhány bekezdés után a pártszervezetek feladatairól pedig a következőket mondta. „Pártszervezeteinknek tudniuk kell, hogy a hadsereg építése terén milyen döntő feladatok várnak megoldásra. Erre azért is szükség van, hogy a pártszervezeteink erejük teljes bevetésével támogathassák a hadsereg vezetőit, a parancsnokokat ezeknek a feladatoknak sikeres megoldásában.”³⁹ A következőkben öt pontban sorolta fel, hogy melyek ezek a megoldásra váró feladatok. Elsőként a korszerű kiképzést jelölte meg, amely „nélkülözhetetlen az ütőképes és hadrafogható hadsereg megteremtéséhez.”⁴⁰ Majd az új, politikailag

³⁸ Farkas Mihály: A béke arcvonalán. Budapest, 1949. 362. o.

³⁹ Uo.

⁴⁰ Uo.

megbízható és a korszerű katonai igényeknek megfelelő tisztikar kialakításának fontosságát hangsúlyozta, mivel annak „... jelenlegi összetétele sem politikai, sem katonai szempontból nem felel meg a szükséges követelményeknek.”⁴¹ Harmadik feladatként az alábbiak szerepeltek a referátumban: „A politikai nevelés gyökeres átalakítása, a harcos szellem biztosítása a hadseregben.”⁴² A következőkben a vezérkar munkájának jó megszervezését, fejlesztését és tekintélyének növelését, s végül az elhárítás támadólagos jellegének kialakítását jelölte meg a feladatok között. A fentiekén kívül szólni kell még a kétnapos konferencián uralkodó hangulatról is. A korabeli megemlékezések a tanácskozást végigkísérő forró lelkesedéstről számolnak be. A referátumokat és a felszólalásokat gyakran szakította meg a résztvevők tapsa, a pártot és vezetőit éltető kórusa, és a konferencia is ebben a lelkes hangulatban ért véget.

Az V. Országos Konferenciát követő napokban mindenütt alapszervi taggyűlést hívtak össze, amelyek napirendjén a konferenciáról szóló tájékoztatás és a végleges vezetőség megválasztása szerepelt. Ezután a pártbizottságok megválasztása következett. Ezekben a pártrendezvényeken mindenütt részt vettek a Katonai Osztály tagjai, illetve vezető beosztású megbízottjai és a területi pártbizottságok képviselői, akik segítettek, és ahol kellett, irányították a megadott feladatok végrehajtását. A terveknek megfelelően alapszervezetek alakultak a századoknál (ezen belül a határőr őrsökön pártcsoportok), amelyeket a zászlóalj pártbizottságok, s ezeket pedig a hadosztály, illetve a határőrség pártbizottsága fogta össze. A Kossuth Akadémián a zászlóaljak helyett az októberben felállított ezredeknél hozták létre az alapszervezeteket irányító pártbizottságokat, s ezek fölött az Akadémia pártbizottsága állt. Az újonnan létrehozott Petőfi Akadémián a tanfolyamonként megalakított alapszervezeteket közvetlenül az Akadémia pártbizottsága irányította. A minisztériumban négy alapszervezet jött létre, élükön a HM-pártbizottsággal. A katonai kerületeknél szintén működtek pártbizottságok, s ezek az alárendelt intézetek, raktárak, kiegészítő parancsnokságok pártalapszervezeteinek élén álltak. A pártközpont Katonai Osztálya tehát közvetlenül a hadosztályok, határőrség, kerületi parancsnokságok, akadémiák és a Honvédelmi Minisztérium élén álló pártbizottságokat irányította. A polgári pártszervezetekben működő tízes bizalmi rendszert a hadseregben nem alkalmazták, mert azt nem lehetett a katonai kislevegek felépítéséhez igazítani.

A honvédség keretében ismét létrejött pártszervezetek a katonai konferencia által megadott irányelvek szellemében kezdték meg munkájukat. Mindez már a Katonai Osztály munkatervének elvi bevezetőjéből kiderül, amelyben az alábbiakat olvashatjuk: „A honvédségen belül működő pártszervezeteknek döntő feladatuk, hogy minden erejükkel és munkájukkal, a Párt egész tekintélyével a kommunista példamutatással elősegítsék a hadsereg ütőképességének elérését, jó kiképzését és a fegyelem megszilárdítását. A Párt erejét, szervezettségét és a pártmunkát ezeknek a céloknak a szolgálatába kell állítani.”⁴³ Gyakorlati megvalósításuk azonban nem ment könnyen. A hadsereg újonnan megválasztott pártapparátusa, s vele együtt az egész párttagság, nem rendelkezett a pártmunkának olyan tapasztalataival, mint amelyeket az új követelmények támasztottak. A pártmunkát már nem aszerint kellett végezni, mint ahogyan az a legális szervezetek megszűntetése előtt folyt. Az egyik fő hiányosság is ebből a tapasztalatlanságból fakadt. A konferencián elhangzott és a határozatban is

41 Uo.

42 Uo.

43 HL Honv. fű. ir. 1. cs. 356. o.

megfogalmazott igényeket az apparátus különböző szintjén nem tudták megfelelni, a mindennapi munka apró feladataira felbontani, ami éppen a végrehajtás területén, az alapszervezetekben okozott a legnagyobb gondot. Így a követelmények egy része jelszó maradt és esetleg a körletek dekorációját gazdagította. Számos nehézséggel járt továbbá a pártszervezetek és a nevelőtisztek munkájának megfelelő elhatárolása, mivel a kitűzött feladatok mindkét terület számára ugyanazok voltak. A munkaterületek nagyobb arányú összesomódásának elkerülése végett központi utasítás tiltotta, hogy nevelőtisztet párttitkárnak megválasszanak. Hasonlóképpen gondot okozott a honvédségi pártszervek kettős irányítása. Kezdetben a sajátosan katonai kérdésekben a párt Katonai Osztálya irányította a munkát, s minden más a területi szervekhez tartozott. Az ebből fakadó nehézségeket azonban korán felismerték és ennek eredményeként 1949. január 6-án a Politikai Bizottság úgy határozott, hogy a honvédségi pártszervek formálisan továbbra is a területi szervekhez tartoznak, de az egész pártmunkát a KV Szervező Bizottságának utasításai alapján a Katonai Osztály irányítja.⁴⁴ A fentiek szerint tehát a honvédségi pártszervezetek napirenden levő kérdései egyelőre elrendeződtek.

Эрнэ Ханч

ПРЕДПОСЫЛКИ СОЗДАНИЯ ГЛАВНОГО ПОЛИТИЧЕСКОГО
УПРАВЛЕНИЯ И ИНСТИТУТА ПОЛИТИЧЕСКИХ ОФИЦЕРОВ
В ВЕНГЕРСКОЙ НАРОДНОЙ АРМИИ
(АПРЕЛЬ 1948—ФЕВРАЛЬ 1949 ГГ.)

Резюме

Статья посвящается тем наиболее важным военным событиям и военно-политическим вопросам, которые в течение почти целого года были определяющими в жизни Венгерской Народной Армии. Автор показывает первые шаги социалистической реорганизации, развития армии, различные способы поиска пути развития. Достоверно раскрывая по мере возможностей события и факты, приводя оригинальные документы, исследователь стремится ознакомить читателя с этим одним из многосложных и в то же время наиболее спорных периодов.

Автор статьи фактами подтверждает, что социалистическое преобразование и развитие Венгерской Народной Армии начались уже в период завоевания власти пролетариата. Подробно освещает он вопрос о роспуске партийных организаций, действовавших в армии, и удостоверяет, что эта мера основывалась на решении высшего руководства коммунистической партии, принятом с учетом конкретных условий того времени.

Автор статьи рассматривает влияние, оказанное на армию изменениями в политике партии, происшедшими летом 1948 года. В ходе этого автор показывает первые проявления политики культа личности, а также те последствия, которые проявились в дальнейшем в партийном руководстве армией, в процессе социалистической реорганизации армии и в запланированном темпе и масштабе её развития.

Автор показывает изменения, происшедшие в содержании, организации и методах политико-воспитательной работы, проводимой в Венгерской Народной Армии, показывает развитие всей деятельности, а также последний период существования и функционирования института офицеров-воспитателей. Автор характеризует всё более возрастающие в ходе этой работы требования и те усилия, которые проявлялись в выполнении задач со стороны офицеров-воспитателей.

Отдельный раздел посвящается истории формирования института политических офицеров и создания Главного политического управления, призванного руководить политической работой, проводимой в армии. Исследователь вскрывает те трудности, ошибки, недоразумения, которые имели место в переходный период, показывает также и одушевление и энтузиазм, которые проявлялись будущими политическими офицерами в этой трудной обстановке.

Ernö Háncs

DIE VORGESICHTE DER AUFSTELLUNG DER POLITISCHEN
HAUPTVERWALTUNG UND DER EINRICHTUNG DER POLITISCHEN
OFFIZIEREN IN DER UNGARISCHEN VOLKSARMEE (APRIL 1948 BIS
FEBRUAR 1949)

Resumee

Die Studie befaßt sich mit den wichtigsten militärischen Ereignissen, militärpolitischen Fragen, die dies fast ein ganzes Jahr im Leben der Ungarischen Volksarmee bestimmen. Sie legt die ersten Sritten der sozialistischen Umorganisation und Entwicklung der Armee und die Suche nach den richtigen Wege dar. Durch die möglichs wahrheitstreue Aufdeckung der Tatsachen und Ereignisse und mit der Beweiskraft der originalen Dokumenten versucht der Verfasser die Erkenntnis dieser abwechslungsreichen und zugleich oft umrittenen Zeitperiode zu erleichtern.

Er beweist durch Tatsachen, daß die sozialische Umorganisation und Entwicklung der Ungarischen Volksarmee schon in der Zeit der Erkämpfung der Arbeitermacht begonnen hat. Er macht die Frage der Auflösung der in der Ungarischen Volksarmee funktionierenden Parteiorganisationen ausführlich bekannt und beweist, daß diese Lösung auf der die obwaltenden Umstände in Rücksicht genommenen Entscheidung der höchsten Leitung der Kommunistischen Partei beruhte.

Er befaßt sich mit der auf die Armee ausgeübte Wirkung der sich in der Politik der Partei im Sommer 1948 abgespielten Veränderungen. Dadurch stellt er die ersten Anzeichen der Politik des Persönlichkeitskultus dar, sowie die Entwicklungen, die sich in der weiteren Führung der Armee durch die Partei im Laufe ihrer sozialistischen Umorganisation im Terminplan und in der Größenordnung der Entwicklung gezeigt haben.

Der Verfasser legt die inhaltlichen, organisatorischen und methodischen Veränderungen der politischen Erziehungsarbeit in der Ungarischen Volksarmee, die Entwicklung der ganzen Tätigkeit, die letzte Periode der Funktion der Einrichtung der Erziehungsoffizieren dar. Er macht die während dieser Arbeit auftauchenden immer größeren Anforderungen und die Anstrengungen, die die Erziehungsoffizieren während der Erfüllung der Aufgaben gemacht haben, bekannt.

Er erörtert in separatem Kapitel die Geschichte des Zustandebringens der Einrichtung der politischen Offizieren und der Politischen Hauptverwaltung, deren Aufgabe die Leitung der politischen Arbeit in der Armee ist. Er enthüllt die Schwierigkeiten, Fehler, Mißverständnisse, die in der Übergangsperiode auftraten, aber schildert auch die Begeisterung, die von den werdenen politischen Offizieren unter diesen schweren Umständen gezeigt wurde.